

Magyar Sion

Új folyam II. (XLIV.)
2008/1.

Egyházi tudományos folyóirat

*„Inter persecutiones mundi et consolationes
Dei Peregrinando procurrit ecclesia.”*

(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

Fővédnök: *Erdő Péter* bíboros, prímás, érsek

Felelős szerkesztő: *Székelly János* püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A szerkesztőbizottság tagjai:

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye

Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Peter Blaho, a Nagyszombati Egyetem (Trnavská univerzita) professzora

Ivan Chalupecký, a Rózsasági Katolikus Egyetem

(Katólicka univerzita v Ružomberku) professzora

Cséfalvay Pál, a Keresztény Múzeum igazgatója

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár igazgatója

Esztó Péterné, az Esztergomi Hittudományi Főiskola könyvtárosa

Gaál Endre, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Vitéz János Karának dékánja

Jozef Hal'ko, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Prímási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a *Remény* főszerkesztője

Horváth Károly plébános

Käfer István, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, a Szent Adalbert

Közép-Európa Kutatócsoport igazgatója

Németh László, a Pápai Magyar Intézet rektora

Szakál László esperes, a *Remény* főszerkesztő-helyettese

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Bölcsészettudományi Karának dékánja

Kiadja a Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ (2500 Esztergom,
Szent István tér 10.) megbízásából a Glória kiadó (Jilemnického 4,
903 01 Senec, Szlovákia).

ISSN 1337-2491

Esztergom – Pozsony (Bratislava)

Dr. Gaál Endre

Eszkatológikus várakozások az 1. korintusi levélben

1. Bevezetés

Ez a tanulmány részét képezi egy nagyobb összefüggésű kutatás tárgyának, amely a bibliai eszkatológia és apokaliptika témájával foglalkozik. Egyben mintegy köszönti a 2008-as esztendőre meghirdetett „Biblia évét”, és igyekszik hozzájárulni jelmondata érvényesüléséhez: „boldog, aki elolvassa”. Célszerűnek tűnik, hogy röviden ismertessük a fenti két fogalom lényegét.

Eszkatológia: A bibliai Isten-ismeret elsősorban az emberi történelemben megnyilvánuló isteni működés feltárására irányul. Isten ura az emberi történelemnek, és ezt főként választott népe irányításában nyilatkoztatja ki. Így válik az ember története a Bibliában az *emberi üdvösség* történetévé. Ez a történelemszemlélet a próféták működése nyomán újra meg újra túllép egy adott historikus szituáció értelmezésén. A jövő válik keresésének tárgyává, mely az isteni ígéretekben bontakozik ki. Eszerint az ember történelme nem ciklikus, örök körforgás (mitoszok), hanem Istentől eredő kezdete és végső beteljesedése van. Az eszkatológia a végső beteljesedés ígéréteivel és reményével foglalkozik a bibliai kijelentések alapján. A prófétáknál ez a szemlélet nemegyszer az „ama végső napokban” (Ez 38,8) szóhasználattal jut kifejezésre.

Apokaliptika: A próféták utáni korszakban, a választott nép körében – a történelmi problémák hatására – kialakultak olyan vallási csoportok, melyek intenzív várakozással keresték a végidő (eszkaton) ígéréteinek megvalósulását. A történelmet úgy tekintették, mint az idők Istenének előre elhatározott rendjét, melyben korszakok következnek egymás után. Az Isten-ellenes erők megnyilvánulása egyre radikálisabb, a gonoszság szinte elviselhetetlen nyomást gyakorol az igazakra. Isten tehát nem vár tovább, hanem közvetlenül beleszól az emberi történelembe, megmenti az igazakat, ítéletet tart és megvalósítja királyi uralmát (vö. Dán 7).

Az apokaliptika az elnyomott igazak vigasztalása jegyében jeleket kutat, melyek részben a gonoszság mértékét, részben az Isten eljövendő uralmának tényét teszik emberileg felfoghatóvá. Ezeket szimbolikus, nemegyszer rejtjelezett képek révén juttatja kifejezésre. Az

apokaliptika tehát közelinek várja az idők végét, a történelem beteljesedését Isten uralmában.

A remény tipikus jegyei:

- a gonoszság megsemmisülése
- a föltámadás
- az emberek végső megítélése
- az igazak örök uralma Isten királyságában.

Amikor a Názáreti Jézus – saját személyéhez kötve – meghirdeti evangéliumát, Isten országának elközeledtét, valójában az eszkatológikus és apokaliptikus várakozások fővonalbeli beteljesedését nyilatkoztatja ki. Az evangéliumokból azonban kitűnik, hogy nem egyszerűen az ígéret-beteljesedés sémája szerint értelmezi küldetését: személyében Isten uralma közel jött az emberekhez, elérhető (Lk 17,20k), de a teljesség elérése a második eljövételhez kötődik (Mk 13,26k).

Az első keresztény közösségek élete a feltámadt Krisztushoz való csatlakozás jegyében bontakozott ki, abban a reményben, hogy már a beteljesedés útjára léptek. A jelen tanulmány azt vizsgálja, hogy Szent Pál korintusiakhoz írt levelében miképpen válik nyilvánvalóvá a jövő beteljesedés eszkatológikus reménye egy nagyon is emberi, sok tekintetben problémás keresztény közösség életében.

Mielőtt az apostoli levél eszkatológikus várakozásának sajátosságait feltárnánk, gyümölcösözőnek tűnik a témakutatás néhány alapozó szempontjának ismertetése.¹

A bibliai eszkatológia kutatásának fő törekvése sokáig arra irányult, hogy kimutassa az ószövetséghez kötődő apokaliptikus várakozások és a názáreti Jézus, illetve az első keresztény közösségek által értelmezett beteljesülés „másságát”, túlhangsúlyozva az eltérő vonásokat. Eszerint a zsidó apokaliptika túlságosan lehatároltan, a „*jelek*” feltáráshoz köti tanítását, míg Jézus és az első keresztény közösségek szemlélete nyitottabb a jövő felé, kevésbé épít a jelek meghatározó szerepére. Sőt, egyfajta „*entapokaliptisierung*” vagy „*enteschatologisierung*” tanúi lehetünk a keresztény iratokban, különösen a paruszia (Jézus második eljövele) késlekedésének a hívő létet is befolyásoló vonatkozásaiban.

Ez a szemlélet azonban túl egyoldalúnak tűnik, és nem fektet kellő hangsúlyt a szent iratokból kielemezhető adottságokra.

¹ ERLEMANN, K., *Endzeiterwartungen im frühen Christentum* (UTB 1937) (Francke Vlg., Tübingen-Basel 1996) 150-162.

De nézzük közelebbről:

1. Az apokaliptika lényeges eleme lenne az *időpont* kérdése, melyet a különféle jelek felismerésével és számbavételével alapozna meg: mintegy örömet lelné az időpontra vonatkozó spekulációk és számítások hangsúlyozásában.

Megjegyzendő azonban, hogy az apokaliptikában sem jelenik meg olyan elsőprő módon az idő kérdése, és a keresztény iratok is alkalmasint foglalkoznak ezzel.

Másrészt az időpont nem csupán számítástechnikai vonzódás kérdése. Mögötte sokkal inkább a hit és az identitás válsága húzódik meg: Isten valóban érvényesíti hatalmát választottai érdekében, akik kétségbeesett történelmi helyzetekben hozzá kiáltanak?

A rendelkezésünkre álló szövegtanúk nem adnak igazán lehetőséget az ilyen pontos megkülönböztetésre. Az Újszövetség jövőbeli várakozása, bizonyos jelek felidézése megtalálható az újszövetségi iratokban is.

Az sem mondható, hogy az apokaliptika tipikus felfogása a történelmi korok degenerációjáról (egyre gonoszabb korok) ne jelenne meg az első keresztény közösségek felfogásában (Róm 8,18 a „jelen idő” szenvedéseit állítja szembe a megdicsőüléssel; Ef 15,16 szerint fel kell az időt használni, mert „rossz napok járnak”, a 2Tim 3,1k kifejezetten szól a végső napok romlottságáról vö. Mt 12,39; 16,4).

Igaz, hogy az újszövetségi Szentírás nem ad koherens, részletező történelemképet az apokaliptika szellemében. Inkább argumentációs, szituációhoz kötött kifejtésekben használja – válogatva – az apokaliptikus anyag elemeit. Ebből azonban nem következik szükségszerűen az, hogy „*entapokaliptisierung*” játszódott le a kereszténységben. Inkább a közös szellemi tradíció felhasználásában érzékelhető bizonyos sajátosság.

Nagyon valószínű, hogy mindez arra az alapvetően keresztény tényre vezethető vissza, hogy a Názáreti Jézusban a messiási és eszkatológikus remények beteljesülése kezdetét vette. Az eljövendő Emberfia várása Krisztus újra-eljövetelének várásában nyer értelmet. A végidős feltámadás már kezdetét vette az ő föltámadásában, és a Szentlélek kiáradása már az első keresztények eszkatológikus tapasztalata.

Az igazi különbség a zsidó és keresztény apokaliptika között nem a reményteli jövő várásában, nem is a várakozások konkrét, jelszerű megközelítésében van, hanem abban a döntő kérdésben, hogy a végidő Jézusban mint Messiásban és mint Emberfiában már belépett az emberi történelembe.

2. A Jézus Krisztusba vetett hittel szorosan egybefügg az eszkatológikus várakozások értelmezése. Az evangéliumok egyértelműen

vallják, hogy a Názáreti Jézusban közel jött, elközelgett Isten végidős királyi uralma. Az elközelgett kifejezés szorosán Jézus működésére, annak hatásaira vonatkozik, azonban magában hordja a befejezetlenség gondolatát: Jézusban már működik, de a teljes megvalósulása nyitott a jövő felé. Ez az evangéliumi szóhasználat vezetett ahhoz, hogy megkülönböztessék a már jelenvaló (*präsentisch*) és a jövőben beteljesedő (*futurisch*) eszkatológiát.

Az első keresztény közösség tehát a Názáreti Jézusban már megtapasztalta a végidő beköszöntét, de várja a jövőbeli kinyilvánulás útját. És ebben a várakozásban kapcsolódik az apokaliptikus reményekhez.

3. Ha a Názáreti Jézusban már beköszöntött Isten végidős uralma, a beteljesedés kérdése önként adódik: mikor jön el a teljesség? A kérdés még sürgetőbbnek tűnik, ha az első keresztények szociálisan marginális helyzetére és az üldöztetésekre gondolunk. Hasonló helyzet indította az apokaliptikus köröket is a jelek vizsgálatára, a remény megőrzésére.

Az eszkatológikus (és apokaliptikus) időértelmezésre az a szemlélet jellemző, hogy Isten a történelem és az idők Ura. Az ő szabad elhatározása dönti el az idők folyását, és ennek még a végidős jelek is alá vannak vetve. Nincs tehát *abszolút biztos kód* a végső dolgok kifürkészéséhez. Ezzel tisztában van az apokaliptikus gondolkodás is: Isten siettetheti, de meg is nyújthatja az időt, akár az ítélet gyorsabb megvalósításához, akár türelmében, hogy lehetőséget adjon a megtérésre.²

Mindenesetre a korai keresztény közösséget meghatározó módon befolyásolta Krisztus eljövetele, az általa adott tanítás és jelek. Ezek alapján közelre várták a második eljövételt, a beteljesedést. Mégis, Isten idők feletti rendelkezésének szuverén jogát elismerik, ez pedig kizárja a biztos időpont meghatározását.

Már Bultmann is észrevette, hogy – bár az apostoli nemzedék közelre várta Krisztus második eljövételét – annak késlekedése, jóllehet, problémát jelentett, nem okozott alapvető, döntő hitbeli krízist.

Ebben a helyzetben útmutatóul szolgáltak különféle megfontolások:³

a) A tradícióban megőrzött Jézus-szavak – bár kapcsolódnak bizonyos jelekhez – az események kiszámíthatatlan beköszöntét hangsúlyozzák: „Legyetek tehát éberek! Nem tudjátok ugyanis, mikor érkezik meg a ház Ura... Ne találjon alva, ha váratlanul megérkezik” (Mk 13,35k).

b) A közelre-várás soha nem elvi jellegű kinyilatkoztatás, hanem az adott szituációhoz kapcsolódó erősítő, reménynt ébresztő kijelentés.

² ERLEMANN 39-53.

³ ERLEMANN 95-99.

(Ettől még a közelre-várás tény marad, de beleáll annak a hitnek vonalába, hogy Isten az idők szabad meghatározója. Az ószövetségi próféciaák értelmezése is számol azzal, hogy a próféta szerint közelre remélt események csak sokkal később valósulnak meg a maguk teljes értelmében.)

c) Jézus második eljövételének (paruzia) késlekedése arra indíthatja a tanítás birtokosát, hogy az apokaliptika jelrendszerére hivatkozva kimutassa: még nem jött el a teljes vég (2Tesz 2f).

d) Más elméldések arra hivatkoznak, hogy az „idők mértéke” (*mensura temporum*) még nem teljes: az igazak száma még nem éri el az isteni mértéket, a megtérés türelmi ideje vagy – és ez tipikusan keresztény – a missziós tevékenység, még nem ért el a teljességhez (ApCsel 1,6-8). Az imádságnak is szerepe van az idő megrövidítésében vagy elnyújtásában (Lk 18,1-8).

e) Ugyancsak a közelre várt beteljesedés feloldásaként értelmezhető a Kolosszei és Efezusi levél. A teljesség eszkatológikus várása sajátja mindegyiknek, az idő problémája helyett azonban a „lent-fenn az égben” séma szerint támasztja alá a végső reményt. Eszerint nem az időpont a fontos, hanem az, hogy a szentek jövője már – noha rejtetten – biztosítva van Krisztussal az égben (Kol 3,1-4).

f) A közelre várt végidő elmaradása nyilván szkepszist váltott ki bizonyos körökben. Ellenük veszi fel a harcot a 2. Péter levél. Fő érvelése utal az idővel abszolút módon rendelkező Istenre és a szubjektív emberi időmércére: „Szeretteim, főképp egy dolog ne kerülje el figyelmeteket, az, hogy egy nap az Úr előtt annyi, mint ezer év, ezer év pedig annyi, mint egy nap” (2Pét 3,8).

A közelre várt végidő, illetve annak elmaradása (ez nyilván szubjektív értékelés kérdése is), lényegében nem okozott eget rengető felfordulást a keresztény közösségekben. Ennek magyarázata nyilván abban rejlik, hogy tiszteletben tartották a hit alapigazságát: a történelmet irányító Isten szabad döntését, a jézusi szavak abszolút időpont-meghatározást elutasító mondanivalóját, az éberségre szólító felhívást.

A remény azonban minden krízis ellenére tovább él: Jézusban megragadható módon közel jött Isten végidős uralma, már a beteljesedés korában élünk.

2. Az 1. korintusi levél eszkatológiája

A bibliakutatás Szent Pál 1. korintusi levelét az apostol harmadik útján, Efezusi tartózkodása végére datálja (Kr u. 57).

A levelet uralja az apostol válasza a közösség életében felmerülő

problémákra, tehát gyakorlatias jellegű. Nem tartalmaz nagy ívű tanítást a keresztény hitről, inkább az adódó nehézségek apostoli tekintélyű megoldásával akar támaszt és eligazítást adni.

Az apostoli iratot áthatja a keresztény lét értelmezése az adott helyzetekben, így gondolataiban találkozunk a keresztény élet eszkatológikus reményével is. Célszerűnek tűnik, hogy Szt. Pál ilyen vonatkozású kijelentéseit tematikus csoportosításban közelítsük meg. Az is nyilvánvaló, hogy az apostol meggyőződését áthatja a tény: Jézus Krisztusban már elérkezett a végidő. Ez döntően befolyásolja mind a jelen, mind a jövő értékelését, értelmezését.⁴

2.1. Az Úr napja téma: ítélet-üdvösség

Ámosz prófétától kezdve gyakori motívum a prófétai igehirdetésben (Ám 5,18-20). Jellegetesen kötődik hozzá az isteni *ítélet*, a gonosz megtorlásának hangsúlyozása, nemegyszer kozmikus mértékű összeroppanással (Joel 2,10k). Eleinte a választott nép magatartásával kapcsolatos, később egyetemes értelmet nyer (Iz 24,19-23). Az első keresztény közösségekben Jézus második eljövételére vonatkoztatják. Ő mint Emberfia eljön újra az ítéletre (Mt 25,31-46).

Ez az eljövétel biztosítja a Krisztusban hívőknek a végső üdvösséget.

Az Úr napjához kötődő tematikus kijelentések levélbeli funkciójuk alapján csoportosíthatók.

a) Egyrészt *bátorításul* szolgálnak a jelen helyzetben, reményt adva a jövő bizonyosságával. Nem kötődnek konkrét problémákhoz, hanem tekintettel a jelen idők próbatételekkel teli voltára, erősíteni akarnak.

Szép példája ennek a levél bevezető köszöntése utáni buzdítás: „Így semmi kegyelmet nem nélkülöztök, amíg Urunk, Jézus Krisztus megjelenését várjátok, aki mindvégig megerősít titeket, hogy feddhetetlenek legyetek Urunk, Jézus Krisztus napján. Hűséges az Isten, aki meghívott...” (1Kor 1,7-9). Figyelemre méltó, hogy a feddhetetlenség szóban, burkoltan benne van az ítélet, illetve az üdvösség gondolata.

Hasonló módon értelmezendő az eucharisztia alapító szavainak felidézéséhez kötött, tipikusan páli eszkatológikus záradék: „Valahány-

⁴ A levélbeli helyek értelmezéséhez felhasznált kommentárok: CONZELMANN, H., *Das Erste Brief an die Korinther*, in *Kritisch-exegetischer Kommentar über das NT*. Bd 5 (ed. Meyer, W.; Vandenhoeck & Ruprecht Vlg., Göttingen 1981); KLAUCK, H.-J., *1 Korintherbrief*, in *Neue Echter Bibel, Kommentar zum NT*. (Echter Vlg., Würzburg 1992).

szor ugyanis e kenyeret eszitek és e kehelyből isztok, az Úr halálát hirdetik, amíg el nem jön” (1Kor 11,26). Az eucharisztia ünnepléséhez kötve az apostol kihangsúlyozza Krisztus üdvözítő halálát. Teszi ezt azért, mert a közösség szemléletmódja túlságosan eltolódott a pneumatikus-ekszztatikus vonal felé (vö. karizmák), a lélek ajándékaiban jelenlévő Krisztus megváltó szenvedése, halála háttérbe szorult. A „virtuális” valóság feledtette Krisztus tényleges üdvtörténeti tettének jelentőségét.

Ehhez a csoporthoz sorolom a 3,21-23-ban megfogalmazott bátorítást. Bár ez konkrét nézetkülönbséghez kötődik, az eszkatológikus feloldás mégis általános jellegű: „... Hisz minden a tiétek: Pál, Apolló, Kéfas, a világ, az élet, a halál, a jelenvalók, az eljövendők: minden a tiétek. Ti azonban Krisztuséi vagytok, Krisztus pedig az Istené.”

A részlet eminens módon világít rá Pál teocentrikus gondolkodásmódjára (vö. 1Kor 15,24-28). A korintusi pártoskodással szemben az apostol rámutat arra, hogy nincs értelme a keresztény hitben az emberi személyhez való túlságos kötődésnek. A keresztény Krisztushoz tartozik, Krisztus pedig Istenhez, a világ és az idők urához. Nincs jelentősége annak, hogy ki által jutottak a hitre. A lényeg: mindennel rendelkezhetnek, mindennel Krisztusban, a krisztusi mérce szerint. Az eszkatológikus felfogás szempontjából itt fontos a jövő birtoklásának hangsúlyozása.

b) Az Úr napja-ítélet-üdvösség téma második csoportját az *intő, szemléletmódot helyesbítő* szövegek alkotják. Ezekben egészen konkrét helyzetek megoldásaként jelenik meg az eszkatológikus nézőpont.

A közösségben zavart okozó pártoskodás, az egyes személyekhez való túlzott kötődés ellen érvel az apostol az ítéletre hivatkozva: „Az (Úr) napja ugyanis nyilvánvalóvá teszi, mivel tűzzel érkezik, és a tűz majd megmutatja, kinek mit ér a munkája” (1Kor 3,12-15). Az ítélet tűz általi megvalósulása az Ószövetség prófétai képeihez tartozik (Mal 3,2k.19) és a teofániák leírásának tipikus eleme (Ex 19,18). Az apokaliptikus irodalom is használja a képet (Dán 7,9k; Jub 9,15). Feltűnő, hogy Pál az ítélet eredményeként még lehetőséget lát „silány, elhamvadó” munka esetében is az üdvözülésre (1Kor 3,15). Hasonló gondolattal találkozunk az 1Kor 5,5-ben, ahol az apostol a súlyosan vétkező üdvösségét sem zárja ki. Talán a keresztség mint eltörölhetetlen jegy (vö. 1Kor 6,11) áll e szemlélet háttérben? Vagy az apostol következetes tanítása a hit erejéről? Hiszen a konkrét személyek, az utóbbi esetet kivéve, a hit munkatársai, még akkor is, ha munkájuk kevésbé maradandónak bizonyul.

Ugyancsak a pártoskodás problémájához kötődik Szt. Pál kijelentése apostoli küldetéséről. Bár egyénileg meg van győződve annak hűséges teljesítéséről, mégis hangsúlyozza: „Az Úr mond fölöttem

ítéletet. Ne ítélezzetek tehát, amíg el nem jön az Úr” (1Kor 4,4-5). Az általánosítás utalhat arra, hogy egyes csoportok negatíve viszonyultak Pálhoz, a közösség alapítójához. De ezen túl emlékeztet a kijelentés a jézusi tanításra (Mt 7,1), mindenesetre eszkatológikus kicsengéssel („időnap előtt”).

A jelen és az eszkatológikus jövő kapcsolódása kap hangsúlyt az 1Kor 5,1-5-ben. A közösségben botrányt okozó keresztényről van szó, akinek üdvösségéért mégis bizonyos felelősséget kell vállalni: „adjuk át az ilyet a Sátánnak testének romlására, hogy lelke üdvözüljön az Úr napján (v. 5). Az apostol, szemléletmódjának megfelelően, erő-szférákban gondolkodik. A közösségben a Lélek ereje működik, a világban viszont a gonoszság hatalmai. Ha a közösség kizárja a vétkest, ezzel üdvösségre segítheti. Szent Pált nyilván a közösség elnéző magatartása izgatja. Az eset kárt okoz az egyháznak, mely Isten temploma (1Kor 3,16k). Meglehetősen rejtjeles azonban Pál érvelése: mit jelenthet a „testének romlására” és a „lelke üdvözüljön” kifejezés? Valamivel közelebb visz a megoldáshoz az a tény, hogy Szent Pál a test szó alatt nem csupán az ember anyagi összetevőjét érti, hanem, ószövetségi szemlélet alapján, a csak a maga erejére támaszkodó, a hit erősítése híján lévő emberi életérzést, amely kiszolgáltatott a gonosz és a halál uralmának. A lélek (πνευμα) viszont jelentheti az emberi „ént” (ego), sőt a megváltott, isteni Lélek által vezérelt embert (1Kor 3,1) szemben a „test” által irányítottal. Eszerint a kiközösített kikerül a Lélekben élő és erősítő közösség életéből. Így magára hagyva kiszolgáltatottá válik a gonoszság erőivel szemben. Ez a tapasztalat, bár keserű, segítheti, hogy a keresztségben elnyert Lélek – mint ontológiai változás – végül is diadalmaskodjék benne. (Ehhez hozzáveendő az 1Kor 3,15: „maga ugyan megmenekül, de mintegy a tűz által”).

Az eucharisztia ünneplésével kapcsolatos problémák nyomán szól az apostol az Isten ítéletéről. Itt azonban az ítélet *nem a végidők tartozéka*, hanem a jelen élet negatívumait értelmezi így: „Ezért sokan betegek és gyöngék közületek, többen pedig meghaltak. Ha megítélnénk magunkat, nem vonnánk magunkra ítéletet. Ha azonban az Úr ítél meg bennünket, az fenyítésünkre szolgál, hogy ezzel a világgal együtt el ne kárhozzunk” (1Kor 11,30-32).

A felfogás, hogy Isten az evilági történés keretei között gyakorolja (büntető) ítéletét, egyértelműen prófétai szemléletre utal. A próféták azonban ezt a gondolatot közösségi szinten, a népre vonatkoztatva hangsúlyozták.

A bölcsességi irodalom viszont az egyén sorsára bontja le az élet

alakulásának kérdését. Isten az egyén sorsában jutalmaz, vagy büntet, életet ajándékoz, vagy elvesz (vö. Jób könyvének problematikája). Pál kétségkívül – nyilván tanító célzattal – az ószövetségi népies felfogás nyomán figyelmeztet. Eszerint a betegség Isten büntetése lehet. A halál azonban a jelen helyzetben nem büntetéskategória. Sokkal inkább az idő előtti, azaz Krisztus második eljövetele előtti eltávozás a probléma, hiszen úgy tűnik, hogy a közelre várt beteljesedéstől fosztja meg az egyént. (Ugyanez a kérdés felmerül a tesszalonikai hívek körében is, vö. 1 Tessz 4,13-18). Az apostol kijelentése arról a meggyőződésről tanúskodik, hogy Isten neveli, irányítja övéit, hogy megmentse őket a végső romlástól. Ide tartozik néhányak idő előtti eltávozása is.

c) A bátorításként, reményként vagy intellemként megjelenő eszkatológikus hivatkozások között sajátos információs, tanító jelleggel is találkozunk az 1Kor 6,2-3-ban. Ez is konkrét szituációhoz kapcsolódik: a közösség tagjai vitás, peres ügyekben pogány bíróságnál keresik igazukat. Az apostol gondja itt is a közösség, a jól működő, elvárható egység megőrzése. Szemléletmódja tipikusan apokaliptikus: a végső időben élesen elkülönül a szentek, igazak és az istentelenek tábora. Pál nem a pogány bírók ítéletének igazságtartalmát vonja kétségbe. Inkább azt, hogy ebben a végső világrendben az Istenhez tartozók e gonosz világ döntésére támaszkodnak. Az apostoli megfontolás háttérében az is figyelembe veendő, hogy a Római Birodalomban a zsidó közösségek saját belső bírósági kompetenciával rendelkeztek, külön privilégium alapján. Mindenesetre az érvelés apokaliptikus jellegű. Utal arra, hogy az idők végén „szentek ítéleznek majd a világ fölött” – sőt a bukott angyalok fölött is. A végső ítélet, az ítélezők kollektív jellege, valószínűleg Dán 7,9. 10,22-re vezethető vissza. A Bölcsesség könyve már egyértelműen szól arról, hogy az igazak ítéleznek majd a népek felett (Bölcs 3,8).

A kumráni Habakuk-kommentár is utal erre. (Qp Hab 5,4). A keresztény evangéliumi tradícióba is utat talált ez a felfogás (Mt 19,28), azzal a sajátos szemlélettel, hogy nem a népek – azaz a pogányok – fölött, hanem a (Messiást elutasító) választott nép fölött ítéleznek. Ez a tradicionális felfogáson túl keresztény sajátosságnak tekinthető.

2.2. *A célba érkezés ideje (közelre várás) téma*

Ami az Úr napját, a parusziát illeti, az 1. korintusi levél a közeli érkezés tényével számol. A közelre várás ebben a levélben egyértelműen az erősítés és vigasztalás szolgálatában áll, tehát funkcionális, nem pedig elvi jelentősége van. Az erősítésnek természetesen lehet negatív, figyelmeztető jellege is.

Ilyennel találkozunk az 1Kor 10,11-ben. A nagyobb összefüggés szerint a 10. fejezet óv attól, hogy a közösség tagjai netán visszaessenek a bálványimádás bűnébe (10,14). Ezért ószövetségi intő példákra hivatkozik, melyeknek lényege, hogy az egyiptomi szabadulás nemzedéke megtapasztalta Isten kegyelmi működését, mégis sokan elpártoltak, bűnökbe estek. Az apostol felidézi a pusztai vándorlás vétkeit, jelezve azt, hogy ez végső soron Isten új népének, a keresztényeknek szolgáló, intő jel. A Krisztushoz tartozás, a keresztység szakramentális ereje nem *automatikus erő*, mely garantálja az üdvösség végérvényes elnyerését. Elbukhat az ember, és így magára vonhatja Isten ítélkező haragját. (Az Ószövetségre hivatkozás ilyen jellege rámutat Szt. Pál írásértelmező felfogására, mely a múlt íradottságait a keresztény nemzedék számára érvényes „előképként” fogja fel (1Kor 10,11).

Témánk szempontjából fontos a 11. vers: „... a mi okulásunkra írták meg, akik a végső időkben élünk”. Eszerint az apostol magát és az adott korintusi közösséget a „végső nemzedékhez” számítja. Az idő többes számú használata felidézi az apokaliptika tipikus történelemszemléletét, mely a történelmet Isten által meghatározott korszakonként fogja fel (eonok), magát pedig a végső korszak részeseként (τα τελη των αιωνων) értelmezi. Pál tehát közelinek, a saját nemzedékében bekövetkezőnek várja a paruziát (vö. 1Kor 15,51). Hasonló kijelentésekkel találkozunk az evangéliumi tradícióban is. Mk 9,1-ben a kinyilatkoztató formulával megfogalmazott Jézus logion erre utal: „Bizony mondom nektek, hogy a jelenlevők közül lesznek, akik nem hálnak meg, míg meg nem látják Isten hatalommal bíró országának eljövetelét” (vö. Mk 13,32). A közelre várás azonban az első keresztény nemzedékek sajátossága. Ez két tényezővel magyarázható:

Egyrészt a zsidó apokaliptikus tradícióban a Messiás eljövetelének, illetve a hozzá kötődő megtapasztalásnak minőségi többletjelentősége van. A végidős nemzedék boldog lehet, mivel látja az ígéretek beteljesedését, vagy ha nem is boldog a szorongattatások miatt, szenvedései kevésbé fájdalmasak (Ps Sal 17,44; 4 Esr 13,16kk). Amikor Jézus értelmezi saját történelmi jelenlétét, ebben a vonalban fejezi ki magát: „boldog a szem, amely látja, amit ti láttok” (Lk 10,23). Messiási mivoltának ilyen apokaliptikából vett megerősítése, a szemlélet jellegzetessége folytán, magában hordozza a közelre-várás szempontját. (Legalábbis a jézusi hallgatóság felfogásában.)

Másrészt az apokaliptikus iratok mind rendelkeznek azzal a sajátossággal, hogy saját nemzedékükben akarják felébreszteni a megtérés szükségességét. Bár a jelek képlekenyen értelmezhetők, a szándékolt cél

szerint a saját generációra vonatkoznak. Mögöttük azonban mindig az idővel szabadon rendelkező Isten tekintélye áll: egyedül ő határozza meg az idők lefolyását.

Ez a közeli várakozást relativizáló szemlélet megjelenik a keresztény várakozások későbbi stádiumában is. A második század közepére datálható Péter apokalipszis a Mk 13. fejezet eszkatológikus szavait úgy értelmezi, hogy nem az apostoli, hanem a későbbi generációkra vonatkoznak: „Ismertesd velünk (mondják a tanítványok), milyen jelek mutatják meg második eljöveteled és a világ végét... hogy taníthassuk az utánunk jövő generációknak, akiknek hirdetjük az Evangéliumot, hogy ezt fegyelembe vehessék...” (Apk Petr 1).

Szent Jusztin (Kr. u. 165) mártír is tágan értelmezi az „ez a nemzedék” fogalmát, azzal az indoklással, hogy még sok embert kell megmenteni az üdvösségre, olyanokat is, akik még meg sem születtek (Apol 28,2; 45,1). Megjegyzi azonban, hogy a vég hirtelen tör be a világba.

Szt. Pál tehát e levél szerint, közelre várja Jézus második eljövetelét, ami részben magyarázatát leli az apokaliptikus várakozások fényében. Az érvelések hátterében azonban mindig számolnunk kell az alapvető hittétellel: egyedül Isten az idők Ura, minden az ő döntésén múlik.

A levél 7. fejezete, szintén kérdések és felmerülő nehézségek összefüggésében, a konkrét életállapotokra nézve ad eligazítást.

Akár a házasság vagy szüzesség, akár a társadalmi betagozódás kérdése merül fel, az apostoli megoldások vezéreszméjét az idő közelsége lényegesen befolyásolja.

A 7,29-31 az egész fejezetre vonatkozóan ad megfontolási szempontot: „Azt mondom tehát testvérek: az idő rövid, azért akinek felesége van, éljen úgy, mintha nem volna, aki sír, mintha nem sírna, aki örül, mintha nem örülne, aki vásárol, mintha meg sem tartaná, és aki felhasználja e világ dolgait, mintha nem élne velük, mert ez a világ elmúlik.”

Az apostol által bemutatott, a világ, az élet dolgainak használatára vonatkozó felsorolás a sztoikus filozófia megfogalmazásaira emlékeztet. Visszafogottság, egyfajta távolságtartás javallt a dolgok, javak, adottságok felhasználásában. (Különösen a dolgok felhasználásával kapcsolatban érződik a gondolatmenet igazi értelme: felhasználni = végsőkig kihasználni). A sztoikus filozófia célja azonban a külső hatások ellenében is a lélek nyugalmanak, háborítatlanságának megőrzése. Pál viszont a jelen világ elmúlásával, relativizált fontosságával érvel.

A másik érvelési szempont szintén az apokaliptikus szemléletmódból eredeztethető: Szent Pál ajánlásait (a szövegösszefüggésből kiderült, hogy apostoli ajánlásokról van szó: 7,6; 7,12; 7,28; 7,40) azért

foglalmazza meg, hogy az utolsó idők szorongattatásai közepette könnyebbé tegye a keresztény életet (7,26 δια την ενεστωσαν αναγκην). A végidős szorongattatás tipikus apokaliptikus téma (4 Esr 5,1kk; 6,18kk; syBar 10,13).

Egy újabb indíték a szüzesség eszményéhez kötve jelenik meg: „... hogy feddhetetlen életre és az Úrhoz való osztatlan ragaszkodásra segítsék titeket” (7,35). Ebben az apokaliptikus idővonal mellett a hit egzisztenciális, életet átalakító, személyes kapcsolatban kibontakozó erején van a hangsúly.

Az apostoli útmutatások a házasságra, az özvegyiségre, a megházasodásra, a szüzi állapotra, és a társadalomban elfoglalt életállapotra vonatkoznak (körülmélet-körülméletlen; rabszolga-szabad). Az utóbbit is eszkatológikusan értelmezi Pál: „Maradjon meg tehát testvérek, mindegyiktek abban a hivatásban az Isten előtt, amit kapott” (7,24). A páli érvelések azonban nemcsak az idő rövidegét tartják szem előtt. Jelentős a kereszténnyé lettek életében az Úr *meghívása* (7,17: ως κεκληκεν ο Θεος). Mindenki egy adott életállapotban kapta a meghívást – ennek is nyilván jelentősége van: saját életállapotában bontakoztassa ki keresztény küldetését (vö. v.7: „mindenki a saját ajándékát kapta Istentől”). Az üdvösség, és ez a fontos, nem kívánja az állapotok megváltoztatását. Isten mindenkinek megadja a megfelelő kegyelmet. Ehhez járul a keresztény közösség megtartó ereje. Ezért tekintheti magát a rabszolga az Úr szabadosának, a szabad ember viszont az Úr rabszolgájának (7,21k). Az idő rövidegén túl, fontosabb az életállapotot megszentelő Isteni hívás. Ez teszi érvényessé az apostoli rendelkezést (7,17) a paruszia késlekedése ellenére is, akár a mai életállapotok vonatkozásában.

2.3.A teljesség témája

Már a próféták is használnak az eszkatológikus remény kifejezésére a tökéletességet, a teljességet idéző képeket. A töredékessel, a sebezhetővel, az elmúlásnak alávetettel szemben, Isten ajándékaként, a boldogságot idéző, a tökéletes valamilyen formáját hordozó, biztonságot adó állapotról szólnak (pl. Iz 9,1-6; 11,1-9; Ez 37,20-28; 36,23-30).

Az apokaliptika, mivel nagy hangsúlyt helyez a végidős szorongattatásra, a gonoszság elhatalmasodására, még inkább kiemeli az isteni helyreállítás kívánatos és vigasztaló végső valóságát.

Szent Pál feltételezi a korintusi közösséggel kapcsolatosan e reménység ismeretét (3,22). A problémák feltárása és megoldása érdekében pedig néhány egészen konkrét megközelítést használ.

1 Kor 15,28: „S ha majd minden alá lesz neki vetve, maga a Fiú

is aláveti magát annak, aki mindent alávetett neki, hogy Isten legyen minden mindenben” (ο Θεος παντα εν πασιν).

A végső teljességre történő utalás a nagyobb összefüggés – a feltámadás tagadása elleni megfontolások – szolgálatában áll. A jelen állapotot az jellemzi, hogy Krisztus, feltámadása erejében, már uralomra jutott (v. 25). Ezt az uralmat azonban még egyfajta ellenségeskedéssel fémjelzett küzdelem veszi körül, amíg „minden lába alá nem lesz vetve” (vö. Ps 110,1). A szöveg nyelvtani szerkesztése nem ad egyértelmű lehetőséget annak eldöntésére, hogy ki a cselekvő, az alávető, Isten vagy Krisztus; vagy ki alá kerülnek az ellentétes erők: Krisztus vagy Isten? Témánk szempontjából ennek kicsi a jelentősége. Számomra a 110. zsoltár – mint király-, illetve messiási zsoltár – nyomán megalapozottabbnak tűnik, hogy Isten az, aki a történelmet irányítva az ellenségeket a Messiás Krisztus lába alá veti. Ezzel az apostol lényegében az evangéliumi tradíció egészéhez köti magát, mely nem Krisztus, hanem Isten uralmáról szóló örömhír. Ugyanakkor, mintegy „oldalvágással”, arra is rámutat, hogy a közösség pneumatikus, eksztatikus túlzó irányvonala, mely magát uralmi helyzetben értelmezi Krisztussal (4,8), téved, mert az igazi teljesség nem Krisztus uralmához kötődik, hanem az Istenéhez, ami viszont még várat magára. Az „Isten minden mindenben” kifejezés emlékeztet a misztériumvallások megfogalmazásaira, és kétségkívül a teljesség, a tökéletesség kifejezésére szolgál.

A szeretethimnusz (1Kor 13f) egészen sajátos megközelítésben állítja eléink az evilági töredékesség és a végsőben megvalósuló teljesség feszültségét, a szeretet elsődleges és végérvényesen megmaradó jelenségét aláhúzza.

Számunkra kevésbé jelentős a himnusz eredetének, páli vagy egyéb származtatásának kérdése. Ami lényeges, az az, hogy jól beleillik a levél kontextusába, és adekvát megoldást jelent az apostol kritikai észrevételeiből sejthető közösségi helyzetre. Lényegében a karizmák eltűzött, önigazolással szolgáló, a közösség egységét veszélyeztető túlértékeléséről van szó. Az apostol kifejti, hogy sem a nyelveken szólás, sem a prófétálás, sem a titkok tudása, de még a hit, sőt a mártírium sem igazán értékes a szeretet nélkül. A tettekben kibontakozó negatív, illetve pozitív felsorolása az *αγαπη* tulajdonságainak, stilisztikailag emlékeztet az apokaliptikus 3. Ezdrás könyvre. Itt azonban az igaz-igaztalan kategorikus felsorolása a fő szempont (3 Ezr 4,34-40). Az ószövetségi szenvedés-teológia is kikristályosodott formában szól a hit, a remény és a türelem elsőségéről Isten szabadító beavatkozását várva. A kifejtett felsorolás közel viszi az adottságokról való elmélkedést az apokaliptikus

vonalhoz.

És ténylegesen, a himnusz végső érvelése a szeretet eszkatológikus jelentőségében csúcsosodik ki: „A szeretet nem szűnik meg soha” (v. 8). A jelen kor még a töredékes ideje, ez áll az ismeretre és a prófétálásra is. Mindez jelentőségét veszti a teljesség beköszöntével: „Ha azonban elérkezik a tökéletes (το τελειον), ami töredékes, véget ér” (v. 10), mert „most még csak tükörben, homályosan látunk, akkor majd színről színre” (v. 12). Az érvelés befejező szakaszában megjelenik – mintegy a karizmáktól elkülönülten – a hit, a remény és a szeretet hármassága: „Most még megmarad ez a három, a hit, remény, szeretet. De közülük legnagyobb a szeretet” (v. 13).

Az írásmagyarázók a triász jelentőségével kapcsolatosan dilemmára hívják fel a figyelmet: hogyan értelmezendő a „most” és a hozzá kapcsolódó „megmarad” ige?

Az egyik lehetséges értelmezés arra helyezi a hangsúlyt, hogy a v. 8-10-ben felsorolt, múlandó karizmákkal szemben a hit, remény és szeretet maradandók annyiban, hogy *már most* olyan valóságokra irányulnak (Isten, örök élet), melyek *végérvényesek*. A karizmákkal szemben a keresztény alapmagatartás jellemzői! Mégis a legnagyobb közülük a szeretet.

A másik erősebben eszkatológikus jellegű. Eszerint a karizmákkal szemben ez a hármás döntő jelentőségű a mostani életben, azaz a karizmák időben megnyilvánuló szerepével szemben most alapvetően szükségesek, de a beteljesedésben *feloldódnak*. A hitet fölváltja a színről színre látás, a reményt a megvalósulás, a szeretet azonban megmarad.

Mindkét megoldás hordoz magában figyelembe veendő szempontokat, mégis úgy vélem, hogy az utóbbi jobban beleillik a Páli szemléletmódba.

Akármelyik értelmezéshez kötődünk is, egy biztos: Pál a szeretet útját (12,31) értékeli a legkiválóbbnak, legmegfelelőbbnek az eszkatológikus beteljesedés szempontjából is.

2.4. A föltámadás téma

Az ószövetségi szentírás prófétai eszkatológiájában a föltámadásnak gyakorlatilag nincs egyértelmű tanúsága. A végidő az akkori nemzedékek számára hoz végső megoldást. Egy-két homályos utalás ugyan sejteti a témát (vö. Ez 37f; Ps 73,24-26), de világosan csak Dániel könyvében találkozunk vele (12,1-3). Emberileg a makkabeusi kor mártírteológiája jelentős lehetett a hívő kérdésfeltevés vonalán: mi lesz azokkal,

akik lemondtak életükről az egy Igaz Istenbe vetett hűségért? (2Mak 7,9-29. 40). A bölcsességi gondolkodás is éles kérdéseket vet fel: ha Isten irányítja az emberi sorsot, és ő igazságos, hogyan lehetséges, hogy a gonoszok virulnak a földi életben, az igazaknak meg megpróbáltatás az osztályrészük? Hol érvényesül az isteni igazságosság (vö. Jób könyve)? A kinyilatkoztatás a föltámadás és a halál utáni ítélet tényével (Dán 12,2) szólítja meg az elbizonytalanodó emberi egzisztenciát. Ez az ószövetségi viszonylatban későinek tekinthető isteni üzenet nem itatja át Izrael egész vallási közösségének tudatát. Jézus korában vannak csoportok, melyek hisznek a föltámadásban (farizeusok), és vannak olyanok (szadduceusok), melyek azt elutasítják.

A keresztény közösségek számára azonban megalapozó jelentőségű a hit, hogy Isten a föltámadással igazolta a Názáreti Jézust mint Messiást, saját küldöttjét (Úr, Messiás, Isten Fia).

Az apokaliptikus várakozások is, mint Dániel könyve, a végső idők szerves tartozékeként szólnak a feltámadásról és az ítéletről. A felfogás nem egysíkú. A szentírás-magyarázók Dániel könyve feltámadásreményét úgy értelmezik, hogy az csak az ominózus megpróbáltatás idejének embereire vonatkozik (Dán 12,13).⁵

Iz 26,19 – ez a késői apokaliptikus szöveg a próféta könyvében – Izrael népének ígéri a föltámadást, az öröm, ujjongás jegyében. A 2. Makkabeus könyv is az igazak, a mártírok föltámadását reméli (7,9.29). A Hénoch könyv általános föltámadásról szól, melyet az igazak kiválasztása követ (äth Hen 51,1kk). A 4. Ezdrás könyv is az általános föltámadásról és a rákövetkező ítéletről tudósít (4 Esr 7,32). Amint már említettük, a keresztény hit középponti ténye a Názáreti Jézus feltámadása. Ez indítja Szt. Pált arra, hogy a korintusi közösségben lábra kapott vélekedések ellenében, a levél 15. fejezetét a föltámadás valóságának védelmében írja meg. Hogy mi lehetett a föltámadással kapcsolatos nehézség vagy érvelés, pontosan nem tudjuk. Van nézet, mely a görögöknél kimutatható szkepszisre utal a halált követő továbbélés tekintetében. Mások ellenkezőleg, a lélek halhatatlanságába vetett felfogást (lélek → szellemi – nincs alávetve az anyagi romlásnak) okolják, mely a későbbi, kiteljesedett gnoszticizmus értékrendje szerint lebecsüli a testet, sőt rossznak tartja. (Ez ellen felhozható, hogy az apostoli érvelés először nem a test, hanem a halottak föltámadását hangsúlyozza (v. 32). Ismét mások a korabeli misztériumvallások nézőpontjára utalnak, miszerint a

⁵ KOENEN, K. – KÜHSCHMELM R., *Zetienwende*, in *Neue Echter Bibel, Themen* Bd 2 (Echter Vlg., Würzburg 1999) 53.

beavatás a jelen életre irányul, azt tölti meg az örökkévalóság dimenzióival. Ilyen szemlélet mellett a jövő igazából nem érdekes, mert már most részesei az örökkévalóságnak. A közösség túlhangsúlyozott, a lélek rendkívüli ajándékaira támaszkodó, entuziazmusra hajlamos magatartása állhat a háttérben: már birtokoljuk a rendkívülit, és ez elég. A levél az ilyen közösséget is bomlasztó magatartásra kellő utalásokat ad. Bárhogyan volt is, az apostol veszélyben érzi evangéliumának lényegét, az értünk meghalt és feltámadt Krisztus üzenetét. Ezért is fektet ilyen éles hangsúlyt a föltámadás kérdésére. Érvelésében a tradícióban gyökerező hitvallásra hivatkozik, ezt, amikor kereszténnyé lettek, mindnyájan elfogadták (15,3-8). Itt utal személyes Krisztus-tapasztalására, a feltámadottal való találkozásra. Nem hagy kétséget afelől, hogy Krisztus feltámadása a keresztény hit alapja. Ehhez szorosan kapcsolódik a hívő számára a feltámadás várása és reménye. Ebben a gondolatmenetben emeli ki a feltámadás eszkatológikus reményét, nyitotta a jövő felé.

Az 1Kor 15,19-28 ennek a várakozásnak nagy hatású előterjesztése. Krisztus feltámadt a halálból, elsőként (*απαρχη*: első áldozati gyümölcsként vagy Pálnál a közösség első megtértje, akit sajátos tisztelet vesz körül – 1 Kor 16,15) az elhunytak közül. A szövegösszefüggés nyilvánvalóvá teszi, hogy Krisztus elsősége nem csupán egyedi különlegesség, hanem az utána következők kiindulója, erőben kihat az utána jövőkre. Ezt az oksági viszonyt – mondhatnánk így: a sorozat „beindítója”, lehetőséggel az utána következőkre – aláhúzza az Ádámra történő hivatkozás (v. 21 k): a halál egy ember (t.i. Ádám) által jött, így egy ember által (Krisztus) a föltámadás is. Ezután az apostol apokaliptikus jellegű fejtegetést közöl a feltámadás rendjéről. A jövőbeliséget az életre támadás igéjének jövőidejű használata hangsúlyozza. Ennek sajátos jelentősége lehet a közösségi viszonyok figyelembevételével: a korintusi pneumatikus élmények még nem jelentik az élet teljességének meglétét, az csak a jövőben érhető el!

A feltámadás sorrendjére történő utalás, ha nem is az itteni értelemben, de visszavezethető az apokaliptikus spekulációkra. (4 Esr 7,28 szerint a Messiás 400 évig uralkodik majd a megmaradottakkal. Erre jön a végső, egyetemes föltámadás. Vö. Apk Bar 30)

Pál a jelen és jövő feszültségében fejti ki a fokozatosság sémáját: Krisztus már föltámadt, ő uralkodik, és uralma végén semmisül meg a halál (az apokaliptikában = a végső föltámadás). Míg az apokaliptika a Messiás közbülső uralmát a látható béke koraként fogja fel, az apostol ezt az időszakot az ellenséges hatalmak alávetéseként, tehát küzdelmes korként értelmezi (szemben az entuziazmussal).

Pál érvelése a fenti szakaszban két részre osztható.

Az első gondolatmenet a v. 20-24a-ra terjed ki. Témája Krisztus feltámadásának jelentősége az elhunytak jövőbeli sorsát illetően. Krisztus elsőként föltámadt a halálból, és ez következményekkel jár az elhunytak sorsára nézve. A levelek keletkezési sorrendjét tekintve, itt először fejti ki az Ádám-Krisztus párhuzam jelentőségét: „Amint ugyanis Ádámban mindenki meghal, úgy Krisztusban mindenki életre támad” (v. 22).

Ezután hivatkozik az eszkatológikus történet sorrendjére: „először Krisztus, majd az ő eljövetelekor mindnyájan, akik Krisztushoz tartoznak” (v. 23).

A v. 24b-28 a feltámadt Krisztus és Isten viszonyát taglalja a végidős uralom szempontjából. Így érkezik el a teljességhez – utolsó el-lenségként említve a halált –, amikor „Isten lesz minden, mindenben”. A rész nyelvtanilag (már említettük) több értelmezési kérdést vet fel, például: ki az ellenséges erők megsemmisítője, Isten vagy Krisztus? Témánk szempontjából ennek nincs nagy jelentősége. A kérdés inkább az – az apokaliptikus megközelítések tükrében –, hogy Pál itt az emberek egyetemes föltámadására gondol-e, vagy csupán az elhunyt *hívekre*. A levél egyébként közelre várja a paruziát, amikor is a még élők az 1. Tesszalonikai levél felfogása szerint nem föltámadnak, hanem „elragad-tatnak” (4,17). Gondol-e itt az apostol az élők „átváltozására”, amint a későbbi Fil 3,21-ben kifejti? A tesszaloniki hívek esetében az elhalálozás ténye még rendkívüli, magyarázatra szoruló esetként jelent meg. A korintusi hívekhez szóló buzdítás azt a benyomást kelti bennünk, hogy Pál már adottságként számol a hívek paruzia előtti halálával, ugyanakkor fenntartja a közelre-várás és az élők átváltozása eszméjét: „Nem halunk meg mindnyájan, de mindnyájan elváltozunk hirtelenül... Ennek a romlandó testnek fel kell öltenie a romolhatatlanságot, a halandónak a halhatatlanságát” (15,50-55).

Az igazi nehézséget az okozza, hogy Pál érvelésében először a „mindenki” életre támad kifejezéssel él (v.22). A mindenki (παντες) egyetemes értelmét pedig aláhúzza azzal, hogy Ádámra hivatkozik: ő az egyetemes emberiség ösatyja, ha benne (εν τω Αδαμ) mindnyájan meghal-tak, akkor Krisztusban mindnyájan életre támadnak! Amikor viszont az apostol a föltámadás sorrendjét írja le, már szűkíti az értelmezésen: először Krisztus, majd mindnyájan, akik Krisztushoz tartoznak” (v. 23). Mint lát-tuk, az apokaliptikus sémába mindkét változat beleillik, lehet szó egyetemes feltámadásról vagy az igazakéról (Krisztushoz tartozók). (Min-denetre az egyetemes föltámadás gondolata szorososan kötődik az egyetemes ítélethez, amire Pál itt egyáltalán nem utal. Ez mégsem lehet

érv az egyetemes felfogás ellen, mert az apostol célja szerint szabadon válogat az apokaliptikus tradíció adottságaiban, a minél teljesebb meggyőzés érdekében. Leveleiben nem mutatható ki koherens, teljes apokaliptikus séma.) Az exegéták többsége a leszűkített feltámadásértelmezést fogadja el. Újabban, éppen az Ádám-tipológia univerzális jellegéből kiindulva keresik a páli érvelés egyetemes jellegének kimutatását, számomra úgy tűnik, jó eséllyel.

A feltámadás sorrendjénél az eddig értelmezett két kategória – Krisztus, majd a Krisztus-hívők a maguk rendjében – helyett, idevonva a 24. vers első részét, hármas felosztást javasolnak: 1. Először Krisztus, 2. majd a Krisztushoz tartozók, 3. azután *a többi, a maradék!* Erre föl adja át Krisztus az uralmat az Atyának. A *το τέλος* szót (aztán a vég) a „többi, a maradék”, a „harmadik csoport” értelmében veszik.

Az érvelés meggyőzőnek tűnik. A 23. vers „sorra kerülés” *ταγμα* szava (sorrend) ugyanis a korabeli görög köznyelvben elsősorban nem az időbeli sorrendre vonatkozik, hanem egy minőségileg elkülönülő csoportra, melynek tagjai hasonló helyzetben vannak. Úgy lehet tehát értelmezni, hogy „mindenki a maga csoportja szerint”. A Kr. utáni első században a *ταγμα* szó határozottan katonai jelentést nyert, a hadsereg egy egysége értelmében. Pál egyébként a feltámadással kapcsolatban harsonajelről szól (1 Kor 15,52), ami jól összeegyeztethető a fogalom katonai jellegű értelmezésével. Így a harsonaszó nem csupán apokaliptikus jelre utalna (1 Tessz 4,16), hanem a katonai hasonlatot is megerősítené.

De nemcsak a *ταγμα*, hanem a *τελος* is lehet katonai fogalom: kisebb vagy nagyobb egységet jelöl a még nagyobb egész viszonylatában.

Az is megfontolandó, hogy ha a *τελος* szót a sorrendi felsorolástól elkülönítjük a hagyományos értelemben: „azután lesz a vég”, akkor nyelvtanilag igényelné a létige hozzátételét (lesz – *εσται*), ami a páli megfogalmazásból hiányzik.

Mindent egybevetve, célszerűbbnek tűnik a sorrend hármas felsorolásaként értelmezni a páli kifejtést: elsőként Krisztus, majd a krisztushívők, azután a „többi”, a megmaradt kontingens. Ez a magyarázat, úgy tűnik, jobban megfelel a hivatkozott Írás-idézetnek is: „mindent lába alá vetett” (v. 26-Ps 110,1; Ps 8,7).⁶

A feltámadás mellett szóló apostoli érvelés, mely Krisztus átmeneti uralmát vallja, rámutat arra, hogy ez még nem a végső állapot, a beteljesedés: a bírálható korintusi szemlélet, mely szerint (Krisztussal)

⁶ GIELEN, M., *Universale Totenerweckung und universales Heil?*, in *Biblische Zeitschrift* 47.1 (Ferdinand Schöningh Vlg., Paderborn 2003) 86-104.

már uralomra jutottak (4,8), nem jelenti még a végérvényes beteljesedést! Ha valaki az egyetemes föltámadás gondolatából kiindulva, az emberiség egyetemes üdvözülésére következtetne (mivelhogy az itteni kijelentés nem szól az ítéletről), a túl korai következtetés ellenében számolnia kell ugyanennek a levélnek az ítéletre vonatkozó részeivel (1Kor 1,18; 4,4-5; 10,1-13; 11,31k), ahol is maga az apostol, de a hívek és az ellenkezők is szembesülnek a jövőendő ítélet tényével.

Pál, miután a föltámadás jövőbeli tényét igazolásszerűen kifejtette, újabb résztéma tárgyalásába kezd a *feltámadt test mivoltára* vonatkozóan. A kérdést mint problémát saját maga terjeszti elő, nyilván a közösség bizonytalanságaira vagy ellenvetéseire reagálva a 15,35-49-ben.

Először az első teremtés adottságaira hivatkozik, a növények, a mag és az új növény példájára (v. 36-38). Majd a csillagvilág fénybeli ragyogására utal. Mivel ez az égi világ, közelebb visz a feltámadt test modellszemléletéhez (v. 39-41; égi test – földi test v. 40). Még mindig az első teremtés vonalára épít, amikor Ádámra hivatkozik (v. 45). Itt azonban minőségi változás következik be: az első ember „élőlénygé lett”, a feltámadt Krisztus viszont – mint utolsó Ádám – „éltető lélekké” (v. 45). Az első Ádám az „érzéki test” letéteményese, Krisztus viszont a „szellemi testé” (v. 44), a mennyié. Mindkettő az emberi lét szempontjából értékelendő. A „σωμα ψυχικον” – az érzéki test áll itt szemben a „σωμα πνευματικον”-nal.

Feltűnő, hogy az apostoli fejtegetés nem enged a csak lélekre (πνευμα) építő jövőbeli reménynek. Ragaszkodik (nyilván a feltámadás megvédése érdekében) a test (σωμα) hangsúlyozásához. A két valóság közötti különbséget aláhúzza a földi (χαικος) és az égi (επουρανιος) ellentéte (v. 47-48).

A páli érvelés nyilvánvalóan utal az Ószövetségre, tehát a zsidó háttér nem tagadható. Ugyanakkor a „lélek” fogalom sajátos használata a hellenista világot tételezi fel. Tény, hogy a két felfogás egymásra talál alexandriai Philon fejtegetéseiben. Ő az ember teremtésének két bibliai leírására alapozva két embert különböztet meg: az égit (Gen 1,26k) és a földit (Gen 2,7), az Isten képmására és a porból teremtettet. A földi testet és lelket bír, az égi testetlen, se nem férfi, se nem nő, természete változtathatatlan. Az utalásból azonban kikövetkeztethető, hogy a kettő megkülönböztetésén túl nincs függés Pál és Philon között.

Közelebb visz a megoldáshoz a levél egy másik, más összefüggésben elhangzó kijelentése: „A testi ember (ανθρωπος ψυχικος) nem fogja fel, ami Isten Lelkéből ered ... a lelki ember (πνευματικος), azonban mindent megítél...” (2,14-15).

A megkülönböztetés visszavezethető a Gen 2,7-re, mely az embert (LXX) teremttségében $\psi\chi\eta\ \zeta\omega\sigma\alpha$ = élőlényként értelmezi. Ezzel szemben a $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha$ a görög felfogásban égi, nem evilági valóság. A $\psi\chi\iota\kappa\omicron\varsigma$ jelző itt is a normál, átlag emberire, a földre vonatkozik, míg a $\pi\nu\epsilon\upsilon\mu\alpha\tau\iota\kappa\omicron\varsigma$ az isteni Lélek, a mennyből jövő erő hatására utal.

Ezek szerint Ádám a teremtés embere és az ő vonalában állók a $\psi\chi\iota\kappa\omicron\iota\iota$, míg a második ember, a mennyei (Krisztus) erőterében a föltámadás valósul ($\sigma\omega\mu\alpha\ \pi\mu\epsilon\upsilon\mu\alpha\tau\iota\kappa\omicron\nu$).

Végső soron, akár él az ember, akár megízleli a halált, Krisztus erejében a romlandónak fel kell (apokaliptikus $\delta\epsilon\iota$: kell, hogy így legyen) ölténie a romolhatatlanságot, a halandónak a halhatatlanságot (15,53).

Összefoglalás

1. Szent Pál az 1. korintusi levélben a közösségi életben jelentkező problémák megoldását tekinti fő céljának. Ebben a törekvésében jelentősen épít a hívő lét jövőbeli reményére. A jövő felidézése a megőrzés és a remény szolgálatában áll.

2. A jövő biztosítéka alapvetően a feltámadt Krisztushoz tartozás, de az egyes nehézségek megoldására felhasználja az apokaliptikus várakozások bizonyos elemeit, anélkül, hogy elkötelezné magát az apokaliptikus szisztéma mellett.

3. A jelen nehézségek megoldásánál, a fontosabb kérdésekben, a közeli paruzsiára hivatkozás mellett, a hívő léthez kötődő egzisztenciális érvelésnek is teret szentel, így megoldásai nem csupán a közeli végidő függvényében értelmezendők.

4. A levél alapján nem egyértelmű, hogy az apostol az egyetemes feltámadást vagy csak a hívők feltámadását várja. Az apokaliptika mindkét felfogásról tanúskodik. Ha a szűkebb értelmezést fogadjuk el, ez sem áll ellentétben keresztény hitünkkel a föltámadás egyetemességéről. Egyszerűen azért, mert az apostoli érvelés szituációhoz kötött, nem mond semmit az általánosabb értelmezés lehetőségéről, sem kizáró, sem megerősítő jelleggel.

5. A 2. korintusi és a Római levéllel kapcsolatban felmerül az egész kozmosz végső átalakulásának kérdése. Lehetséges, hogy bennfoglaltan már az 1. korintusi levélben van erre utalás. Ezt azonban a további tanulmányozás dönti el a két későbbi levél gondolatainak fényében.⁷

⁷ VÖGTLE, A., *Das Neue Testament und die Zukunft des Kosmos* (Patmos Vlg., Düsseldorf 1970).